

Jadwiga Goniewicz

NOTA EDYTORSKA

„Walka z nędzą na Bałutach” i inne pisma o dobroczynności stanowi pierwszy z dwóch zaplanowanych tomów edycji krytycznej pism Włodzimierza Kirchnera. Celem przyświecającym wydawczyniom w pracy nad obiema częściami było przede wszystkim zgromadzenie, opracowanie i ocalenie od zapomnienia nielicznych, lecz wartych uwagi tekstów publicystycznych, których autor zapisał się na kartach historii jako duchowny, a później – wybitny artysta fotograf.

Włodzimierz Kirchner w latach swojej młodości był związany z Łodzią przełomu wieków XIX i XX – okresu prężnego rozwoju miasta, ale i pełnego nierówności społecznych – toteż w obszarze jego zainteresowań ważne miejsce zajmowała kwestia dobroczynności oraz miłosierdzia. Koleje życia autora (odejście z Kościoła katolickiego w 1909 roku) wytworzyły swoistą cezurę czasową, która pozwoliła na przejrzyste podzielenie tekstów źródłowych na dwie części według kryterium chronologicznego i tematycznego. W tomie pierwszym zgromadzono jedenaście prac autora poświęconych kwestiom społecznym, dobroczynności i miłosierdziu, napisanych w latach 1901–1904¹. W drugiej zaś części czytelnik znajdzie felietony i szkice późniejsze – pochodzące z lat 1925–1954 – których tematyka oscyluje wokół fotografii i fotografiki, sztuki filmowej oraz malarstwa. W tomie drugim zamieszczono także niepublikowany dotąd *Pamiętnik*.

Dziwięć źródeł opracowanych w niniejszej edycji dotychczas nie doczekało się wznowień, można je więc znaleźć wyłącznie w postaci pierwodruków sprzed przeszło stu lat. Wyjątek stanowi wydana w formie

¹ Są to wszystkie publikacje, które udało się wydawczyniom odnaleźć; nie zachowały się informacje o jakichkolwiek innych tekstach poświęconych tej tematyce.

broszury *Walka z nędzą na Bałutach*, której pierwszy fragment pt. *Szkice z Bałut* ukazał się na łamach „Rozwoju” kilka miesięcy przed odrębnym drukiem całości, podobnie jak *Prywatne miłosierdzie* opublikowane w formie odbitki w tym samym czasopiśmie tego samego roku.

Niniejsze wydanie pism opatrzone komentarzem edytorskim oraz merytorycznym w formie przypisów do tekstu głównego, których celem jest objaśnienie wyrazów archaicznych, przestarzałych, gwarowych lub wyrażeń zapożyczonych. W przypisach czytelnik znajdzie także komentarze dotyczące opisywanych przez autora postaci, wydarzeń, sytuacji, zwyczajów czy miejsc na mapie przedwojennej Łodzi.

Podstawa wydania

W pracy nad niniejszą edycją krytyczną wydawczynie dysponowały poniższymi tekstami źródłowymi, uznanymi za podstawę wydania, zachowanymi w większości w formie zdigitalizowanej:

- W. Kirchner, *Szkice z Bałut*, „Rzecz” 1901, nr 46, s. 4–5.
- W. Kirchner, *Walka z nędzą na Bałutach, przedmieściu Łodzi*, Łódź 1901 [Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego – sygn. 713738].
- W. Kirchner, *Prywatne miłosierdzie*, Warszawa 1901 [Biblioteka Narodowa – sygn. 2.008.700 A].
- W. Kirchner, *Nasza dobroczynność*, „Słowo” 1903, nr 8, s. 1.
- W. Kirchner, *Nasza dobroczynność II*, „Słowo” 1903, nr 10, s. 1–2.
- W. Kirchner, *Nasza dobroczynność III*, „Słowo” 1903, nr 11, s. 1–2.
- W. Kirchner, *Dobroczynność*, „Bluszcz” 1903, nr 1, s. 5–6.
- W. Kirchner, *Dobroczynność II*, „Bluszcz” 1903, nr 2, s. 18–19.
- W. Kirchner, *Dobroczynność III*, „Bluszcz” 1903, nr 3, s. 31–32.
- W. Kirchner, *Własność i jałmużna*, „Tygodnik Ilustrowany” 1903, nr 16, s. 302–303.
- W. Kirchner, *Własność i jałmużna II*, „Tygodnik Ilustrowany” 1903, nr 17, s. 322–323.
- W. Kirchner, *Miłosierdzie, dobroczynność, opieka*, „Bluszcz” 1903, nr 26, s. 305–307.
- W. Kirchner, *Rozbitki*, „Kurier Warszawski” 1903, nr 176, s. 2–4.

- W. Kirchner, *Ohyda wieku I*, „Gazeta Polska” 1903, nr 216, s. 1.
- W. Kirchner, *Ohyda wieku II*, „Gazeta Polska” 1903, nr 217, s. 1–2.
- W. Kirchner, *Dobroczynność wobec nożownictwa*, „Kurier Warszawski” 1903, nr 324, s. 1–2.
- W. Kirchner, *Psychologia włóczęgi*, „Tygodnik Ilustrowany” 1904, nr 2, s. 22–23.
- W. Kirchner, *Psychologia włóczęgi II*, „Tygodnik Ilustrowany” 1904, nr 3, s. 42–43.
- W. Kirchner, *Praca społeczna kobiet w Galicji*, „Bluszcz” 1904, nr 1, s. 6–8.
- W. Kirchner, *Praca społeczna kobiet w Galicji II*, „Bluszcz” 1904, nr 2, s. 18–19.
- W. Kirchner, *Praca społeczna kobiet w Galicji III*, „Bluszcz” 1904, nr 3, s. 29–30.

Opis źródeł

Walka z nędzą na Bałutach

Exemplarz broszury pt. *Walka z nędzą na Bałutach, przedmieściu Łodzi*, z której korzystano w trakcie prac nad niniejszą edycją, znajduje się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Książeczka została wydana w 1901 roku w drukarni dziennika „Rozwój” (ulica Piotrkowska 111 w Łodzi) nakładem autora. Na stronie redakcyjnej widnieje także jego nazwisko: książdź Włodzimierz Kirchner.

Na tom składają się 52 strony, na ostatniej stronie umieszczono erratę. Całość oprawiona jest w prowizoryczną, tekturową okładkę formatu A5 (około 14,8 × 21 cm). Karty są cienkie i delikatne. Paginacja znajduje się pośrodku na górze każdej strony, pomiędzy dwiema półpauzami podkreślającymi numer. Broszura nie zawiera ilustracji, zdjęć ani winietek.

Niewielki fragment *Walki z nędzą na Bałutach*, zatytułowany *Szkice z Bałut*, miał swój pierwodruk czasopiśmienniczy na łamach dziennika „Rozwój” z 25 lutego 1901 roku – kilka miesięcy przed publikacją całego

szkicu w formie odrębnej broszury. Za podstawę wydania uznano broszurę *Walka z nędzą na Bałutach* ze względu na zawartą w niej pełną treść utworu przekazaną wydawcy do druku przez autora. Pierwodruk jest z nią niemal całkowicie spójny; drobne zmiany mają charakter wyłącznie redakcyjny (znaki interpunkcyjne). Fragment *Szkiców z Bałut* okazał się jednak pomocny w potwierdzeniu jednego błędu drukarskiego z *Walki z nędzą na Bałutach*. Porównanie przekazów czytelnik znajdzie w ustępie „Aparat krytyczny *Walki z nędzą na Bałutach*”.

Prywatne miłosierdzie

W pracach nad niniejszą edycją korzystano z mającego formę broszury egzemplarza *Prywatnego miłosierdzia* przechowywanego w Bibliotece Narodowej. Niewielki, składający się z zaledwie 15 stron tomik wydrukowano nakładem „Gazety Rolniczej” Władysława Musielewicz przy ulicy Złotej 24 w Warszawie, w 1901 roku. Książeczka ma format mniejszy niż A5 (około 12 × 18 cm) i oprawiona jest w – dodaną później – sztywniejszą okładkę. Na stronie tytułowej widnieje tytuł: *Prywatne miłosierdzie przez Ks. Włodz. Kirchnera*. Jest na niej także, otoczona winietką, informacja, że broszura stanowi odbitkę z „Rozwoju Łódzkiego”. Za podstawę wydania uznano jednak – podobnie jak w przypadku *Walki z nędzą na Bałutach* – drukowaną książeczkę ze względu na trudności z odnalezieniem pierwodruku czasopiśmienniczego, a także z uwagi na jednolitość i ciągłość tekstu drukowanego pod pełną kontrolą autora.

Artykuły prasowe

Pozostałych osiem źródeł stanowią artykuły prasowe opublikowane na łamach czasopism: „Kuriera Warszawskiego”, „Tygodnika Ilustrowanego”, „Bluszczu”, „Gazety Polskiej” i „Słowa”. Część utworów ukazała się w dwóch lub nawet trzech częściach zamieszczonych w kolejnych wydaniach periodyków. Wszystkie znajdują się w zbiorach zdigitalizowanych, dostępnych w zasobach bibliotek cyfrowych:

- CRISPA. Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego (*Rozbitki; Ohyda wieku; Dobroczynność wobec nożownictwa; Nasza dobroczynność*);

- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego (*Własność i jałmużna; Psychologia włóczęgi*);
- Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (*Dobroczynność; Miłosierdzie, dobroczynność i opieka; Praca społeczna kobiet w Galicji*);
- Academica (*Prywatne miłosierdzie*).

Zasady transkrypcji i rozstrzygnięcia edytorskie

Głównym celem przyświecającym wydawczyniom w edycji niniejszych utworów było jak najmniejsze ingerowanie w kształt tekstów źródłowych. Jednocześnie dłożono starań, by prace były czytelne, niepozostawiające wątpliwości, a także – pod kątem językowym – bliższe współczesnemu czytelnikowi. Z tego powodu w niektórych miejscach dokonano nieznacznych modernizacji. Zastosowane rozstrzygnięcia transkrypcyjne wynikają z głównych założeń krytyki tekstu: zmierzano do ukazania takiej postaci utworu, która w jak najmniejszym stopniu zatracałaby cechy podstawy wydania, a zatem jak najwierniej obrazowała intencje autora i jednocześnie była wolna od błędów ortograficznych, stylistycznych, fleksyjnych, interpunkcyjnych oraz drukarskich. Większość wymienionych poniżej zmian i emendacji wprowadzono do tekstu bez specjalnych oznaczeń, gdyż są wynikiem ustaleń filologicznych i nie wpływają na zmianę intencji autora. Wszelkie rodzaje zastosowanych modernizacji i ingerencji w tekst szczegółowo opisano poniżej.

- Zmodernizowano pisownię łączną i rozdzielną imiesłówów (np. *nie znoszącego* → *nieznoszącego*).
- Uwspółcześniono pisownię wyrazów z partykułą *by* (np. *któreby* → *które by*, *możnaby* → *można by*, *zbieranoby* → *zbierano by*).
- Zmodernizowano i ujednolicono pisownię rzeczowników z końcówkami *-ya/-ye/-yje/-yj* we wszystkich formach (np. *materyalnej* → *materiałnej*, *informacye* → *informacje*, *instytucyj* → *instytucji*, *kategorji* → *kategorii*).
- Ujednolicono do współczesnej postaci *-ym/-im* formy końcówki *-em* zaimków i przymiotników (np. *rozumnem* → *rozumnym*, *dokładnem* → *dokładnym*, *głębokiem* → *głębokim*, *swem* → *swym*).

- Uwspółcześniono pisownię wyrazów z podwójnym *s* (*klassyfikacją* → *klasyfikacją*, *kassy* → *kasy*, *rassy* → *rasy*).
- Dźwięczne *z* i *dz* transkrybowano w niezbędnych przypadkach do dzisiejszej pisowni: *s* i *c* (np. *zczerńiały* → *szczerniały*, *z blizka* → *z bliska*, *pomódz* → *pomóc*).
- Zastosowano obowiązującą współcześnie pisownię rozdzielną w określonych przypadkach (*oddawna* → *od dawna*, *odrazu* → *od razu*, *przedewszystkim* → *przede wszystkim*, *naprzykład* → *na przykład*, *niema* → *nie ma*, *zagranicą* → *za granicą*).
- Dokonano niezbędnych poprawek w pisowni obcojęzycznych nazw własnych (np. *Verpflegungs-Stationen* → *Verpflegungsstationen*).
- Zapisano kursywą przywoływane tytuły książek oraz nazw obcojęzycznych (np. *Ludzie bezdomni*, *Promień*, *Paris qui mendie*).
- Uwspółcześniono pisownię wyrazów z *u* i *ó* (np. *tłómaczyć* → *tłumaczyć*, *wiurkach* → *wiórkach*).
- Zniwelowano błędy drukarskie i omyłki autora (np. *zarabiająęy* → *zarabiający*, *sterealizowane* → *sterylizowane*).
- Rozwinięto autorskie skróty (np. *rb./rub.* → *ruble*, *kop.* → *kopiejek*, *b.* → *były*) ze względu na niekonsekwentne ich stosowanie. Pozostawiono bez ingerencji takie jednoznaczne skróty jak: *np.*, *tj.*, *itd.*
- Zastosowano współczesne formy archaicznych określeń *koszlawy* i *kuczki* notowanych w dawnych słownikach, a dziś już niestosowanych (*koszlawy* → *koślawy*, *kuczki* → *kucki*). Ujednolicono stosowaną niekonsekwentnie formę *kurytarz* do współczesnej *korytarz*.
- Pozostawiono autorski zapis liczbowy w przypadku kwot (np. *1 rubla*, *20 kopiejek*), wieku (np. *70 lat*, *10-letni*) i statystyk (np. [...] *naliczyłem 26. Z tych 13 – pijaków, 1 – nierządnica, 2 – próżniaków nałogowych*). Liczebniki zapisywano słownie tylko w przypadku ich występowania na początku zdania (np. *7 osób* → *Siedem osób*). Słownie zapisano też liczebniki z dodaną końcówką fleksyjną (np. *2-ch* → *dwóch*).
- Uzupełniono drobne pominięcia interpunkcyjne w skrótach oraz na końcu zdania (np. *i.t.d* → *itd.*, *tj* → *tj.*, *tzw* → *tw.*, *np* → *np.*). Poprawiono także omyłkowe ditto- i haplografie: tekst uzupełniono o pominięte spacje, znaki interpunkcyjne i pojedyncze litery, a zlikwidowano je w przypadku omyłkowego ich zastosowania.

- Nie modernizowano i nie usuwano błędów językowych w przytoczonych przez autora dialogach *Walki z nędzą na Bałutach*, aby zachować autentyczny charakter sposobu wypowiedzi rozmówców, które chciał przekazać autor.
- Usunięto podwojone omyłkowo wyrazy i zwroty.
- W miarę możliwości uzupełniano i ujednolicono zapis adresów bibliograficznych wprowadzonych przez autora. Zmiany umieszczono w nawiasie kwadratowym.
- Zrezygnowano z sygnalizowania i opisywania drobnych, bardzo nielicznych defektów wynikających z uszkodzeń tekstów prasowych. Miejsc takich było niewiele, a co więcej w każdym z przypadków możliwe było jednoznaczne odtworzenie części bądź całego wyrazu z kontekstu.
- Zachowano oryginalne znaczniki przypisów dolnych w postaci asterisków, które zazwyczaj stosował autor (lub numerowanych asterisków, jeśli było ich w danym tekście więcej niż pięć). W pojedynczych przypadkach – niektórych czasopismach – gdy odnośniki miały postać cyfr arabskich, ujednolicono je do asterisków dla większej czytelności i spójności. Przypisy wprowadzone przez wydawczynię oznaczano każdorazowo cyframi arabskimi.
- Autorskie wyróżnienia w formie kursywy, a niebędące tytułami lub zwrotami obcojęzycznymi, modyfikowano na pismo proste rozstrzelone.
- Teksty źródłowe umieszczono w kolejności chronologicznej.

Wykaz znaków i skrótów

[]	– nawiasy kwadratowe sygnalizują pochodzące od wydawcy uzupełnienia o charakterze redakcyjnym zastosowane głównie do przypisów autora
bł. druk.	– błąd druku
daw.	– dawniej
fr.	– francuski
fraz.	– frazeologia

gw.	– gwarowy
łac.	– łacina
neol.	– neologizm
niem.	– niemiecki
podst. wyd.	– podstawa wydania
por.	– porównaj
pot.	– potocznie
prawd.	– prawdopodobnie
przestarz.	– przestarzałe
przyp. red.	– przypis redakcji
rkps	– rękopis
sygn.	– sygnatura
wł.	– włoski
właśc.	– właściwie
zob.	– zobacz

Aparat krytyczny *Walki z nędzą na Bałutach*

Podst. wyd.: W. Kirchner, *Walka z nędzą na Bałutach, przedmieściu Łodzi*, Łódź 1901 [Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego – sygn. 713738].

Pierwodruk: W. Kirchner, *Szkice z Bałut*, „Rozwój” 1901, nr 46, s. 4–5.

podst. wyd.: *Matka z dobrej rodziny, wykształcona*. (s. 4)

pierwodruk: *Matka z dobrej rodziny, wykształcona, nawet tłumaczy powieści z obcych języków*. (s. 4)

podst. wyd.: *I mnie raz się trafił pański żebrak*. (s. 5)

pierwodruk: *Drugi mi się trafił pański żebrak*. (s. 5)

podst. wyd.: *na podróż do Częstochowy dla swojej rodziny*. (s. 5) → bł. druk.

pierwodruk: *na podróż do Częstochowy do swojej rodziny*. (s. 5)